

**ΠΑΛΑΙΟΝΤΟΛΟΓΙΚΕΣ ΑΝΑΣΚΑΦΕΣ ΣΤΟ ΣΠΗΛΑΙΟ ΧΑΡΚΑΔΙΟ
ΤΗΛΟΥ
ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΤΕΛΕΥΤΑΙΑ ΔΕΚΑΕΤΙΑ (1984-1994)**

Από τους

Γ. ΘΕΟΔΩΡΟΥ & Ν. ΣΥΜΕΩΝΙΔΗ

ABSTRACT

Palaeontological excavations in Charkadio cave started in 1971. The findings of endemic dwarf elephants (*Palaeoloxodon antiquus falconeri*) belong to the most important of Europe. During the first decade excavations took place every 1-2 years. From 1983-1990 there was no excavation. At the end of 1989 the Ministry of Aegean started the financement of the excavations, which took place in October 1991 and June 1993. In May 1994 there was a palaeontological excavation, as practice for the students of the technical school in Athens and in parallel there was organized an exhibition concerning the excavations and the findings. The local authorities proceeded with the construction of a road to the cave. At this moment we proceed to expand the exhibition. On the scientific field we are at a stage of collecting and studying taphonomical information, which slowly gives answers to questions concerning the accumulation of bones and the ecostratigraphy. In parallel the continuous increase of the number of findings allows us to have better knowledge of the morphology of the skeletal remains. The arrangement of findings in space allows the study of the causes that made juvenile and adult animal to be found together. We hope that in the future the progress of the paleontological excavations in the Charkadio cave and in other Greek localities will be slowed down only by the difficulty to find the necessary financement.

Οι παλαιοντολογικές ανασκαφές στο σπήλαιο Χαρκαδιό της νήσου Τήλου ξεκίνησαν το Νοέμβριο του 1971. (Ν. ΣΥΜΕΩΝΙΔΗΣ, 1972, σελ. 446). Το 1972 δημοσιεύεται η πρώτη αναφορά για τα αθρωπολογικά λείψανα της ιστορικής αρχαιότητας από τον κόλπο Αγίου Αντωνίου Τήλου, από τους Γ. ΜΑΡΙΝΟ και Ν. ΣΥΜΕΩΝΙΔΗ.

Το 1973 οι Ν. SYMEONIDIS *et. all* δίνουν μια σύντομη αναφορά στις μέχρι τότε ανασκαφές.

Το 1975 οι F. BACHMAYER & Ν. SYMEONIDIS διερευνούν την πιθανότητα να

* Palaeontological excavations in Charkadio Cave during th decade 1984-1994

** G. Theodorou -N. Symeonidis Athens University. Department of Historical Geology and paleontology. Athens 15784 Greece.

χρησιμοποίησε ο προϊστορικός άνθρωπος χαυλιόδοντες νάνων ελεφάντων για την κατασκευή οστέινων εργαλείων.

Το 1976 οι F. BACHMAYER, N. SYMEONIDIS, R. SEEMANN & H. ZAPFE δημοσιεύουν πλήθος στοιχείων σχετικών με την κατανομή των οστών στο χώρο καθώς και την ιζηματολογία του σπηλαιού, δεδομένα που βασίστηκαν στις μέχρι τότε ανασκαφές και στην λεπτομερή ιζηματολογική δειγματοληψία που πραγματοποιήθηκε το 1974 και 1975 στο κεντρικό κατακόρυφο ανασκαφικό σκάμμα..

Ακολούθησαν οι δημοσιεύσεις των Γ. ΜΑΡΙΝΟΥ & Ν. ΣΥΜΕΩΝΙΔΗ, σε συνεργασία με τους J. JUNGWIRTH & J. SZILVASSY 1979 και 1980 για την παρουσία των ανθρωπολογικών ευρημάτων στους παράκτιους ψαμμίτες στην Τήλο.

Το 1983α και 1983β ο Γ. ΘΕΟΔΩΡΟΥ δημοσιεύει διατριβή με αντικείμενο το οστεολογικό υλικό των νάνων ελεφάντων. Στην μελέτη αυτή δίδεται πληθώρα βιομετρικών δεδομένων και αποδίδονται οι δύο ομάδες μεγεθών στον φυλετικό διμορφισμό.

Το 1984 οι F. BACHMAYER, N. SYMEONIDIS, & H. ZAPFE δημοσιεύουν τα αποτελέσματα των ανασκαφών κατά το έτος 1983 οπότε και κατασκευάστηκε στο σπήλαιο μεγάλη ξύλινη προστατευτική πόρτα, η οποία όμως καταστράφηκε σε διάστημα μικρότερο από δύο χρόνια.

Σήμερα τα ευρήματα των ενδημικών νάνων ελεφάντων (*Palaeoloxodon antiquus falconeri*) συμπεριλαμβάνονται στα πλέον αξιόλογα του Ευρωπαϊκού χώρου.

Δυστυχώς στο διάστημα 1984-1990 δεν διατέθηκαν πιστώσεις που να εξασφάλιζαν την συνέχιση των ανασκαφών στην νήσο Τήλο. Φυσικά παρά την έλλειψη πιστώσεων για ανασκαφή η μελέτη του υλικού συνεχίστηκε με διάφορους τρόπους.

Το 1985-6 οι G. THEODOROU, N.K. KARISTINEOS & N.N. PAPADOPOULOS στα πλαίσια ερευνών τους για την περιεκτικότητα των οστών σε Ουράνιο δίνουν για σκελετικά στοιχεία σπονδυλοζώων από το σπήλαιο Χαρκαδιό περιεκτικότητες από 0.07 ppm έως 2 ppm.

Το 1988 ο Γ. ΘΕΟΔΩΡΟΥ με παράδειγμα την νήσο Τήλο συζητάει τους παράγοντες περιβάλλοντος που επηρεάζουν την εξελικτική πορεία των ενδημικών θηλαστικών. Στην εργασία αυτή διερευνούνται και τα αίτια εξαφάνιση των ελεφάντων και των ελαφιών της Τήλου. Στην εργασία αυτή δόθηκαν στοιχεία για τις σχέσεις κλίματος, ευστατισμού, ηφαιστειότητας, μεταβολής της διαθέσιμης έκτασης στο νησί τόσο σε σχέση με τους νάνους ελέφαντες όσο και σε σχέση με τα πολύ παλαιότερα ελάφια που χρονολογούνται τουλάχιστον 140.000 χρόνια από σήμερα. Τα ελάφια πρέπει να εξαφανίστηκαν πολύ πριν από την άφιξη των ελεφάντων στο νησί και η εξαφάνιση τους πρέπει να συνδέεται με την έντονη ηφαιστειακή δραστηριότητα στα παρακείμενα νησιά.

Το Μουσείο Γουλανδρή Φυσικής Ιστορίας σε συνεργασία με το Μουσείο Παλαιοντολογίας και Γεωλογίας του Γεωλογικού Τμήματος του Πανεπιστημίου Αθηνών παρουσίασε τους απολιθωμένους νάνους ελέφαντες στο πλατύ κοινό της Αθήνας. Στην έκθεση δόθηκε έμφαση στο γεγονός ότι με βάση όλα τα διαθέσιμα στοιχεία, οι ελέφαντες της Τήλου είναι οι τελευταίοι ελέφαντες της Ευρώπης μια και εξαφανίστηκαν μόλις πριν από 3.500 -4.000 χρόνια. Για την υλοποίηση της έκθεσης συνεργάστηκε και το Φυσιογραφικό Μουσείο της Βιέννης, που στο παρελθόν είχε συμμετάσχει ενεργά κατά επανάληψη στις ανασκαφές της Τήλου (1972-1983). Το Μουσείο της Βιέννης διαθέσει για την έκθεση τρία προπλάσματα νάνων ελεφάντων, ενός αρσενικού, ενός θηλυκού και ενός νεογνού που έχουν κατασκευαστεί σε διαστάσεις που πλησιάζουν τις πραγματικές. Οπως είναι φυσικό τα προπλάσματα δεν περιέχουν σκελετικά στοιχεία προερχόμενα από το σπήλαιο. Στην έκθεση στο Μουσείο Γουλανδρή Φυσικής Ιστορίας τοποθετήθηκε αναπαράσταση ενήλικου και μια νεογνού νάνων ελέφαντα με απλή τοποθέτηση οστών πάνω σε χαλαρό υλικό. Το

υλικό της έκθεσης, μετά την λήξη της, επιστρέφει στο Μουσείο Παλαιοντολογίας και Γεωλογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών.

Το 1989 οι G. THEODOROU, J.E. BASSIAKOS & N.N. PAPADOPOULOS μελετούν την μικροκατανομή του Ουρανίου σε σκελετικά στοιχεία σπονδυλοζώων από διάφορες θέσεις. Στην μελέτη τους περιλαμβάνουν μετρήσεις από καυλιόδοντες νάνων ελεφάντων και κελώνες της Τήλου. Οι τιμές που προσδιορίζουν για τους καυλιόδοντες ποικίλουν από 0,0 - 1 ppm και για τις κελώνες από 2.5 -9.5 ppm.

Στα τέλη του 1989, ύστερα από αίτημα του Πανεπιστημίου Αθηνών, το Υπουργείο Αιγαίου ξεκίνησε την χρηματοδότηση των Παλαιοντολογικών ανασκαφών Τήλου.

Η ανασκαφή του Ιουνίου του 1991 ατυχώς ματαιώθηκε ύστερα από παρέμβαση μη πανεπιστημιακών υπηρεσιακών παραγόντων.

Στις 3 Αυγούστου 1991 ο Γ. ΘΕΟΔΩΡΟΥ πραγματοποίησε ανακοίνωση στο Πρώτο Πανηλιακό Αναπτυξιακό Ερευνητικό Συνέδριο με θέμα την ανάγκη ίδρυσης Παλαιοντολογικού Μουσείου στην Τήλο. Μετά το Συνέδριο και ύστερα από διάφορες παρεμβάσεις έγινε δυνατή η συνέχιση των ανασκαφών.

Αποτέλεσμα ήταν να πραγματοποιηθούν σύντομες ανασκαφές τον Οκτώβριο του 1991 και τον Ιούνιο του 1993. Την εποχή αυτή τοποθετήθηκε από την ανασκαφική ομάδα η μεγάλη μεταλλική θύρα που έκλεισε την είσοδο του σπηλαίου. Η θύρα αυτή είχε κατασκευαστεί προ ετών στην Αθήνα με χρήματα που διατέθηκαν από το Υ.π.ο αλλά λόγω έλλειψης πιστώσεων δεν είχε γίνει δυνατή η μεταφορά και τοποθέτηση της στο σπήλαιο.

Το Θέρος του 1993 ο Δήμος Μεγάλου Χωριού Τήλου άνοιξε ένα χωματόδρομο προς το σπήλαιο και διαμόρφωσε το χώρο γύρω από τη πηγή που βρίσκεται κάτω από το σπήλαιο κατασκευάζοντας ένα πέτρινο μονοπάτι από την πηγή προς το σπήλαιο.

Τον Μάιο του 1994 πήγε στην Τήλο ομάδα σπουδαστών του Τμήματος Συντηρητών Έργων Τέχνης και Αρχαιοτήτων του ΤΕΙΑ. Τους σπουδαστές συνόδευε ομάδα εκπαιδευτικών του ΤΕΙΑ. (Δ. ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΥΣ, Η. ΝΟΜΠΛΑΚΗΣ, Γ. ΠΑΝΑΓΙΑΡΗΣ, ΠΡ. ΤΖΑΝΟΥΛΤΙΝΟΣ, Κ. ΜΑΛΒΑ). Οι σπουδαστές είχαν την ευκαιρία να γνωρίσουν τις ανασκαφικές μεθόδους και παράλληλα βοήθησαν στην ανάπτυξη εκθεμάτων περί των ανασκαφών και των ευρημάτων σε αίθουσα που είχε διαθέσει και διαμορφώσει ο Δήμος Μεγάλου Χωριού Τήλου.

Το εκθεσιακό υλικό προετοιμάστηκε από την ανασκαφική ομάδα του Πανεπιστημίου Αθηνών. Περιλαμβάνει φωτογραφίες από τις παλιές ανασκαφές, διαγράμματα, και δύο αναπαραστάσεις που βασίστηκαν στη βιομετρική μελέτη του συνόλου των ευρημάτων. Στις αναπαραστάσεις περιλαμβάνεται μία αναπαράσταση ενήλικου νάνου ελέφαντα και μία ενός νεογνού που περιλαμβάνει σπανιότατα σκελετικά στοιχεία. Στις αναπαραστάσεις έχουν χρησιμοποιηθεί μόνο αυθεντικά οστά προερχόμενα από το σπήλαιο. Σήμερα παρόλο που υπάρχουν πολλές χιλιάδες οστά το υλικό δεν επιτρέπει την σύνθεση αναπαραστάσεων που θα περιλαμβάνουν οστά και των δύο πλευρών του ζώου σε σαστές αναλογίες.

Φωτογραφικό υλικό από τις ανασκαφές στο σπήλαιο Χαγκαδιό αλλά και οστεολογικό υλικό έχουν κατά καιρούς εκτεθεί μαζί με άλλα απολιθώματα και σε άλλες σχετικές εκθέσεις, γεωλογικού ή σπηλαιολογικού ενδιαφέροντος στην Ελλάδα αλλά και στο εξωτερικό (Μουσείο Φυσικής Ιστορίας Βιέννης, Έκθεση Τουρισμού Ζαπτείου, Έκθεση ορυκτών Ζαπτείου, Κολλέγιο Αθηνών κλπ.)

Δίγο μετά την οργάνωση της έκθεσης, ο Δήμος Μεγάλου Χωριού, με έγγραφο του, παραχώρησε και μια δεύτερη, παρακαείμενη αίθουσα για την οπτικοακουστική παρουσίαση των ανασκαφικών εργασιών.

Στην αίθουσα αυτή τοποθετήθηκε τον Μάιο του 1995 συσκευή τηλεόρασης, βίντεο και πάγκοι για 20 άτομα. Παράλληλα προετοιμάστηκε από την ανασκαφική ομάδα βίντεο διάρκειας 25 λεπτών το οποίο διατέθηκε προς προβολή. Το βίντεο

προετοιμάστηκε με επιμέλεια του Γ. Θεοδώρου. Τόσο η έκθεση του 1994 όσο και η οπτικοακουστική παρουσίαση του 1995 χρηματοδοτήθηκαν από το Υπουργείο Αιγαίου.

Η διαμόρφωση του διπλού εκθεσιακού χώρου, παρά τις μικρές διαστάσεις των αιθουσών, ικανοποίησε το παλαιό και δίκαιο αίτημα των κατοίκων του νησιού, να δουν ορισμένα ευρήματα από τις ανασκαφές σε αίθουσα στον τόπο τους. Σήμερα γίνονται προσπάθειες να υλοποιηθεί η παλαιά ιδέα για την ανάπτυξη ενός μικρού τοπικού παλαιοντολογικού Μουσείου ως παράρτημα του Παλαιοντολογικού και Γεωλογικού Μουσείου του Πανεπιστημίου Αθηνών.

Οι ανασκαφές που πραγματοποιήθηκαν τα τελευταία χρόνια παράλληλα με τις υπόλοιπες δραστηριότητες ήταν περιορισμένης κλίμακας και σε βάθος όχι μεγαλύτερο από 2 μέτρα.

Το κεντρικό σκάμμα που είχε ανοίξει πριν το 1975 έχει σχεδόν σκεπαστεί από χώμα και πέτρες που έπεσαν από τα ανώτερα σημεία του. Το μεγάλο βάθος που πρέπει να εργαστεί πιά η ανασκαφική ομάδα για να προχωρήσει σε βαθύτερα (9 μ και πλέον) σημεία του ιζήματος προϋποθέτει σημαντική διεύρυνση του κεντρικού ανασκαφικού σκάμματος στα υψηλότερα σημεία του και αυτό με την σειρά του απομάκρυνση μεγάλων ασβεστολιθικών μπλοκ.

Όμως τα ανώτερα σημεία του ιζήματος κρύβουν τις πληροφορίες για την εξελικτική πορεία των νάνων ελεφάντων στο τέλος του Πλειστοκαίνου αλλά και για τα αίτια που τους οδήγησαν σε εξαφάνιση. Υπό το πρίσμα αυτό είναι δυνατόν να δώσουν πολύ σημαντικά και ενδιαφέροντα δεδομένα.

Ανοικτό παραμένει το ενδεχόμενο να προχωρήσουν οι ανασκαφές στους παρακείμενους πλευρικούς θαλάμους ή να εντοπιστούν πλευρικοί θάλαμοι άγνωστοι μέχρι σήμερα.

Η αφθονία του υλικού στα ανώτερα στρώματα στην θέση Ε του σπηλαίου σε βάθος 1.2-18 μέτρων από το αρχικό επίπεδο εις την θέση αυτή συνοδεύεται από αρκετά πολύ αξιόλογα σκελετικά στοιχεία προερχόμενα από κρανία.

Στον καθαρά επιστημονικό τομέα οι ανασκαφές προχωρούν και στο στάδιο συλλογής και επεξεργασίας ταφονομικών πληροφοριών, που σταδιακά δίνουν απαντήσεις σε ερωτήματα που αφορούν στην συσσώρευση και στην οικοστρωματογραφία των χιλιάδων οστών νάνων ελεφάντων εντός του σπηλαίου. Για την συλλογή των ταφονομικών πληροφοριών που διεφύλαξε η φύση για τους τελευταίους ελέφαντες του σπηλαίου ξεκίνησε η απομάκρυνση ογκοδέστατων ασβεστολιθικών μπλοκ που καλύπτουν μεγάλο τμήμα των ανώτερων στρωμάτων του ιζήματος.

Η εργασία αυτή παρουσιάζει σημαντικές τεχνικές δυσκολίες έχει πολύ υψηλό κόστος σε εξοπλισμό και εργατικά και οποσδήποτε θα καθυστερήσει μελλοντικά την προόδο των ανασκαφών. Η εργασία αυτή συνδέεται με την δυνατότητα να προχωρήσουν με ασφάλεια οι ανασκαφές σε βαθύτερα σημεία του σπηλαίου. Η ύπαρξη κερατολίθων σε βάθος 20-25 μέτρων χαμηλότερα από την σημερινή είσοδο του σπηλαίου και το γεγονός ότι δεν μπορούν να καρστικοποιηθούν φανερώνει ίσως πόσο μπορεί να προχωρήσουν οι ανασκαφές σε βάθος, μιά και δεν αναμένεται να είναι αναπηγμένο το σπηλαίο σε βαθύτερα σημεία.

Η συνεχής αύξηση των ανασκαφικών ευρημάτων επιτρέπει την πληρέστερη γνώση της μορφολογίας των σκελετικών στοιχείων των νάνων ελεφάντων και ιδιαίτερα του Κρανίου για το οποίο τα οι γνώσεις μας δεν είναι ακόμη επαρκείς λόγω έλλειψης κρανιακών ευρημάτων που να αντιπροσωπεύουν όλα τα οντογενετικά στάδια τόσο των αρσενικών όσο και των θηλυκών ελεφάντων.

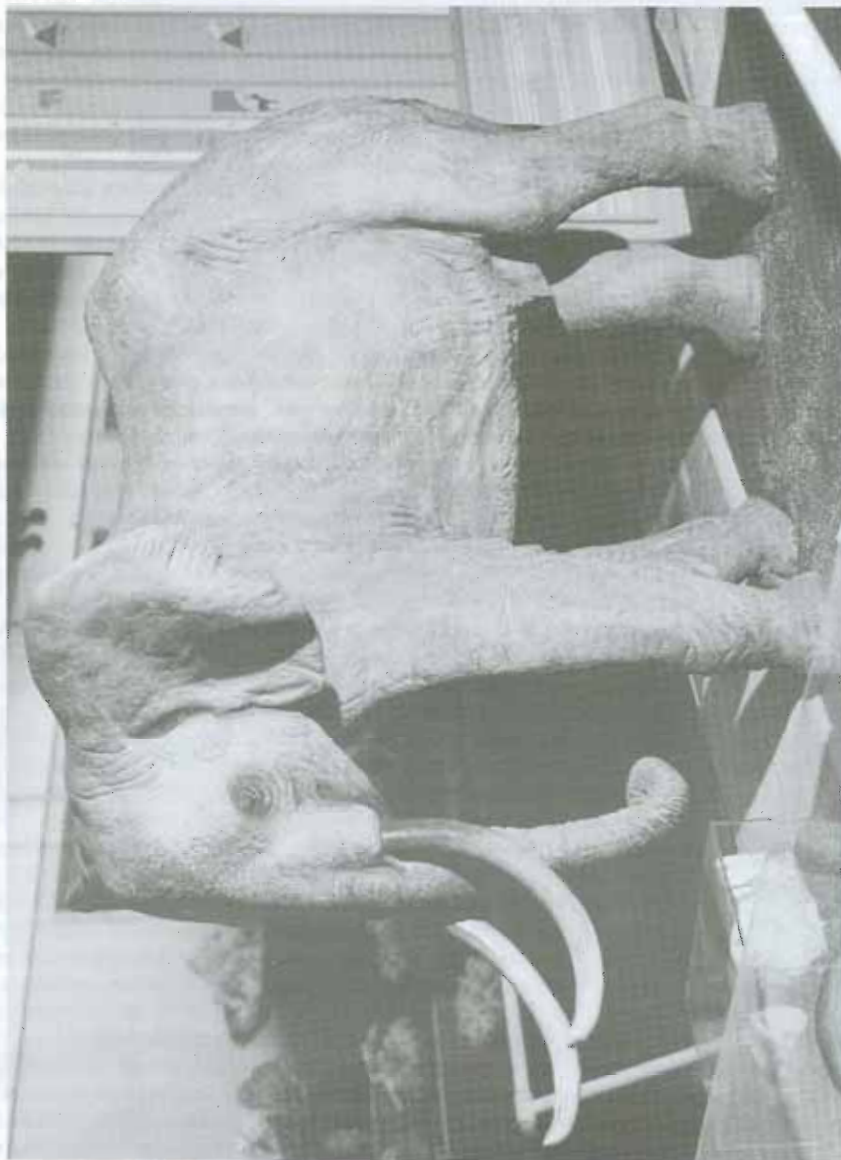
Το 1994 ολοκληρώθηκε και η συναρμολόγηση ενός σπανιώτατου και πολύ σημαντικού τμήματος κρανίου νεαρού ελέφαντα τα στάδια συντήρησης του οποίου παρουσιάζονται σε άλλη δημοσίευση στον παρόντα τόμο. (Γ. ΘΕΟΔΩΡΟΥ & Ν. ΚΑΤΣΙΚΩΣΤΑ).

Εικ.1 Η είσοδος του σπηλαίου κατά το 1983 ύστερα από την τοποθέτηση της ξύλινης προστατευτικής πόρτας που αντικατέστησε το παλαιό συρματινο πλέγμα..

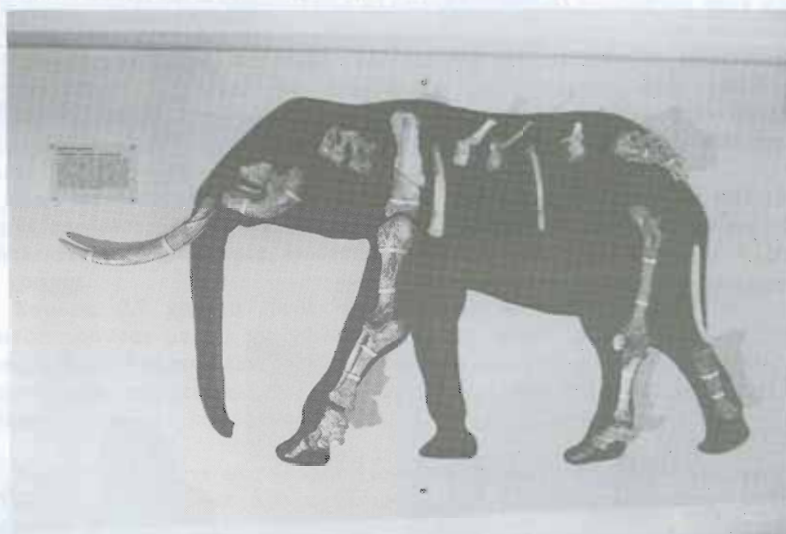
Εικ.2 Η είσοδος του σπηλαίου κατά το 1992-1993 ύστερα από την τοποθέτηση της βαρειάς μεταλλικής θύρας που το συνολικό της βάρος πλησιάζει τα 800 κιλά. Κατασκευάστηκε σε τεμάχια στην Αθίνα από μασσίφ μέταλλο και συναρμολογήθηκε επί τόπου.

Ε.κ. 3. Πρόπλασμα αρσενικού νάνου ελέφαντα στην έκθεση που πραγματοποιήθηκε στο Μουσείο Γουλανδρή. Το πρόπλασμα μεταφέρθηκε στην Αθήνα από την Βιέννη. Είχε κατασκευαστεί με την ευκαιρία παλαιότερης έκθεσης για τις ανασκαφές της Τηλού που είχε γίνει στην Βιέννη, στο Μουσείο Φυσικής Ιστορίας το 1977. Όπως είναι φυσικό το πρόπλασμα δεν περιέχει σκελετικά στοιχεία από τον χώρο του σπλάγιου.

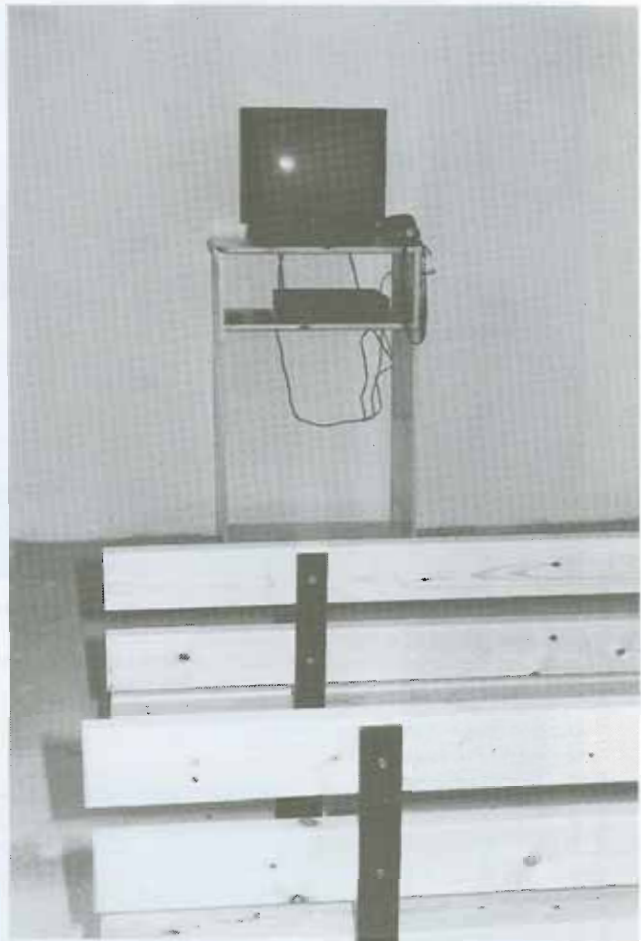

Εικ.4 Άποψη της εκθεσης που λειτούργησε στην Τήλο τον Μάιο του 1994. Εκτός από τα διαγράμματα και τις φωτογραφίες διακρίνεται στο μέσο η αναπαράσταση ενός νεογνού, που περιλαμβάνει σκελετικά στοιχεία από νεογέννητα νάνα ελαφαντάκια.

Εικ. 5 Αναπαράσταση ενήλικου νάνου ελάφαντα στην μόνιμη έκθεση Τήλου. Περιλαμβάνει πρωτότυπο σκελετικό υλικό, είναι λυόμενη και μπορεί εύκολα να συμπληρωθεί με περισσότερα σκελετικά στοιχεία. Το ύψος του ζώου έφθανε το 1.45 μέτρα.

Εικ. 6 Άποψη της δεύτερης αίθουσας όπου μπορεί να προβληθεί το βίντεο από τις ανασκαφές. Η αίθουσα παρα τις μικρές διαστάσεις της μπορεί να χρησιμοποιηθεί και για άλλες χρήσεις. Διαμορφώθηκε από τον Δήμο Μεγάλου Χωριού και εξοπλίστηκε από την ανασκαφική ομάδα με χρηματοδότηση του Υπ.Αιγαίου.

Εικ. 7 Κάτοικοι του νησιού στην πρώτη προβολή του Βίντεο τον Μάιο του 1995. Για πρώτη φορά μπόρεσαν να γνωρίσουν με λεπτομέρειες τα όσα προϋποθέτει η ανασκαφική διαδικασία και η μελέτη του παλαιοντολογικού υλικού.

Τον Μάιο του 1995 συνελήχθησαν τμήματα ενός ακόμη κρανίου, η συναρμολόγηση του οποίου θα απαιτήσει πολύμηνη συνεχή εργασία και πολλές συμπληρώσεις που κάνουν την εργασία εξαιρετικά δύσκολη από τεχνική και επιστημονική άποψη.

Η συνεχιζόμενη μελέτη της διάταξης των οστών στον χώρο, επιτρέπει την πληρέστερη διερεύνηση των αιτιών του ταυτόχρονου θανάτου ενηλίκων και νεογνών ατόμων. Η ταφονομική μελέτη φανερώνει πέραν από κάθε αμφιβολία ότι εντός του σπηλαίου πέθαναν την ίδια γεωλογική στιγμή ενήλικες και νεαροί ελέφαντες. Το γεγονός του εντοπισμού στο ίδιο ανασκαφικό τετράγωνο οστεολογικού υλικού προερχομένου από πολλούς διαφορετικούς ελέφαντες διαφορετικού οντογενετικού σταδίου δυσχαιρένει τον εντοπισμό σκελετικών στοιχείων προερχομένων με βεβαιότητα από ένα μόνον ζώο. Είναι φανερό ότι το σπήλαιο δεν αποτελούσε χώρο εθελοντικής απόσυρσης γηραιών ελεφάντων πριν από τον θάνατό τους. Η αναζήτηση των αιτιών του θανάτου τους θα μας απασχολήσει με βεβαιότητα αρκετό διάστημα ακόμη πριν βεβαιωθούμε ότι πράγματι συνέβησαν όλα όσα σήμερα διαφαίνονται ως πιθανά. Αυτή την στιγμή διερευνάται η πιθανότητα, η πτώση μεγάλου τμήματος της οροφής να συνδέεται με τους τελευταίους ελέφαντες του σπηλαίου. Όμως ακόμη και αν διαπιστωθούν τα αίτια του θανάτου των ελεφάντων εντός του σπηλαίου, δεν θα μπορούμε να γνωρίζουμε με ακρίβεια, πότε εξαφανίστηκαν οι νάνοι ελέφαντες οριστικά από όλο το νησί παρόλο που δεν φαίνεται πιθανόν να ζούσαν ελέφαντες στο νησί μετά την μεγάλη έκρηξη της Σαντορίνης πριν από 3,5 χιλιάδες χρόνια. Την εποχή της μεγάλης έκρηξης οι συνθήκες διαβίωσης στο νησί δεν θα βοηθούσαν την επιβίωση ελεφάντων. Σημειώνουμε επίσης ότι παρόλο που η παρουσία των ελεφάντων στο σπήλαιο χρονολογείται πριν από 45.000 χρόνια δεν υπάρχουν στοιχεία που να αποδεικνύουν ότι οι ελέφαντες είχαν φθάσει στο νησί πολύ παλαιότερα. Οικοσρωματογραφικά δεδομένα δείχνουν (G. THEODOROU, 1988) ότι δεν είναι πιθανόν να βρεθούν στην Τήλο ελέφαντες χρονολογούμενοι πριν από τα 60.000 - 70.000 περίπου χρόνια όταν δηλαδή άρχισαν να δημιουργούνται ευνοϊκές συνθήκες για μετανάστευση προς το νησί. Εάν τυχόν διαπιστωθούν παλαιότερες ομάδες ελεφάντων προς το νησί θα πρέπει να προέρχονται από πολύ παλαιότερα μεταναστευτικά ρεύματα και να μὴν αποτελούν τμήμα του πληθυσμού που πρωτοεμφανίζεται στα ιζήματα του σπηλαίου Χαρκαδιό πριν από τουλάχιστον 45.000 χρόνια.

Από τα διαθέσιμα στοιχεία για τον χώρο της Μεσογείου και ιδιαίτερα της ευρύτερης περιοχής Τήλου πχ. δεν φαίνεται ότι ήταν δυνατόν να ζούσαν ελέφαντες ή άλλα θηλαστικά (Πχ. Ελάφια, Ιπποπόταμοι κλπ) στη Νήσο Τήλο πριν από 140.000 - 90.000 χρόνια.

Σήμερα 25 χρόνια μετά την έναρξη των ανασκαφών οι εργασίες δεν πραγματοποιούνται με το επιβεβλημένο ρυθμό παρά τις προσπάθειες εξασφάλισης των απαραίτητων πιστώσεων που απαιτούνται για την ολοκλήρωση των ανασκαφών, την συντήρηση των ευρημάτων σε λογικά χρονικά πλαίσια και την μελέτη και δημοσίευση των αποτελεσμάτων.

Ελπίζοντας ότι στο μέλλον μοναδικό εμπόδιο στην πρόοδο των ανασκαφών στην Τήλο αλλά και σε άλλες περιοχές της Ελλάδος θα αποτελεί η δυσκολία εξασφάλισης των απαραίτητων πιστώσεων, ευχόμαστε ότι ως πανεπιστημιακοί δάσκαλοι και ερευνητές θα μπορούμε να συνεχίσουμε το έργο μας απρόσκοπτα, φυσικά πάντοτε σύμφωνα με την ισχύουσα νομοθεσία.

REFERENCES

- BACHMAYER FR. & N. SYMEONIDIS (1975).- Eigenartige Abspaltungen von Stosszähnen der Zwergelafanten aus der Höhle «Charkadio» auf der Insel Tilos - Artefakte ? *AGPH* XXVI: 320- 323, Athènes.
- ΔΕΡΜΙΤΖΑΚΗΣ Μ.Δ., & Γ. Ε., ΘΕΟΔΩΡΟΥ, (1980).- Χάρτης των κυριωτέρων θέσεων ευρέσεως απολιθωμένων Προβοσκιδωτών εις την Αιγαίδα. Εις: ΔΕΡΜΙΤΖΑΚΗΣ Μ., Ν. ΣΥΜΕΩΝΙΔΗΣ, L.E.M. DE BOER, & P.Y. SONDAAR (1982).- Η εξέλιξη των ελεφάντων. Σελ. 1-85, Αθήνα.
- ΔΕΡΜΙΤΖΑΚΗΣ Μ.Δ., σε συνεργασία Γ.Ε. ΘΕΟΔΩΡΟΥ, (1985).- Συμβολή στην ονοματολογία Στρωματογραφικών, Παλαιοντολογικών και Παλαιοϊκολογικών όρων. Γλωσσάριο Επιλεγμένων Γεωλογικών Εννοιών. Σελ.1-413, Αθήνα.
- MARINOS G., & N. SYMEONIDIS (1972).- Beitrag zur Kenntnis von Beach Rocks des Ägäischen Meeres. Eine Ausbildung des BeachRocks mit Menschlichen Resten der Antike auf der Insel Tilos (Dodekanes, Griechenland). *AGPH* XXIV : 433-444, Athènes.
- ΜΑΡΙΝΟΣ Γ., & Ν. ΣΥΜΕΩΝΙΔΗΣ (1979).- Ανθρωπολογικά ευρήματα και προβλήματα εκ της νήσου Τήλου Δωδεκανήσου. *Mem. Soc. Hell. Anthropol.* 48: 92-111, και *AGPH* 1980, Αθήνα.
- ΣΥΜΕΩΝΙΔΗΣ Ν., (1972). Die Entdeckung von Zwergelafanten in der Höhle «Charkadio» auf der Insel Tilos (Dodekanes, Griechenland). *AGPH* XXIV: 445-461, Athènes.
- SYMEONIDIS N., FR. BACHMAYER & H. ZAPFE (1973).- Grabungen in der Zwergelafanten Hoehle :Charkadio» auf der Insel Tilos (Dodekanes, Griechenland). *Ann. Naturhist. Mus. Wien.* 77: 133-139, Wien.
- ΣΥΜΕΩΝΙΔΗΣ Ν., & Γ.Ε.ΘΕΟΔΩΡΟΥ, (1982).- Καινούργια ευρήματα απολιθωμένων ελεφάντων στη νήσο Κρήτη. *AGPH*, XXXI, p.113-129, VI Taf., Athènes.
- ΘΕΟΔΩΡΟΥ Γ.Ε., (1981/2).- Η σημασία των απολιθωμένων πανίδων των Σηπλαιών. *Δελτίο Ελληνικής Σηπλαιολογικής Εταιρείας*, T.18, Σελ.234-244, 1ο Πανελλήνιο Σηπλαιολογικό Συμπόσιο, 11-13, Δεκεμβρίου 1981, Αθήνα.
- ΘΕΟΔΩΡΟΥ Γ.Ε. (1983).- Οι απολιθωμένοι νάνοι ελέφαντες του Σηπλαιού Χαρκαδιό της Νήσου Τήλου Δωδεκανήσου. *Διδακτορική Διατριβή*, Σελ.1-232, Αθήνα.
- THEODOROU G.E., (1983/4).- Die Fossilien Zwergelafanten der Höhle Charkadio auf der Insel Tilos (Dodekanes, Griechenland). *Oesterreichische Akademie der Wissenschaften. Mathematisch-naturwissenschaftliche Klasse. Anzeiger* Jg. 120, S.83-85, Wien.
- THEODOROU G.E., (1985).- On the occurrence of normal size pleistocene elephants on Crete island. *EUG* III, 1-4, April 1985, Stasbourg. *Terra cognita* Vol. 5, Number 2-3, SH15.
- THEODOROU G., (1988).- Environmental factors affecting the evolution of island endemics: The Tilos example from Greece. *Modern Geology* Vol.13, pp.183-188, 1 fig., Gordon and Breach, United Kingdom
- THEODOROU G., & M. D. DERMITZAKIS, (1988).- Preface [For: EUG, Symposium : Fossil vertebrates /Biostratigraphy and Ecostratigraphy. Strasbourg 13-16/April/87] *Modern Geology* Vol.13/No 2, pp.1-2, Gordon and Breach, United Kingdom.
- THEODOROU G.E., N.K. KARYSTINEOS & N.N. PAPADOPOULOS, (1985).- Incorporation of Uranium in fossil bones from Cenozoic localities in Greece. *VIIIth Congress of RCMNS*, 15-22 September, 1985, Budapest. Abstract Volume p. 557.
- THEODOROU G.E., N.K. KARISTINEOS & N.N. PAPADOPOULOS, (1985/6).- Uranium in fossil Caenozoic Vertebrates from Greece. *AGPH*, Series 1, Vol.,33/1, p.39-49, Athènes.
- ZAMANI, A. PAPAPETROU, P. PSARIANOS (1978).- Views on the Paleogeographic evolution of Aegaeis. *AGPH* XXIX: 187-194, Athènes..